

تهیه و تنظیم:
مهندس اکبر شیرزاده

شروشسی در مورد طراحی ترمه و

رابطه آن با حکمرانان و پادشاهان

صادق خان را که یاغی شده بود دستگیر نموده و کور ساخت. فتحعلی شاه فرزند خود عباس میرزا را نایب السلطنه و ولیعهد کرده و روانه آذربایجان نمود. به شرحی که در تاریخ ثبت است؛ حاج ابراهیم صدراعظم خود را که نفوذ و قدرت بسیار حاصل کرده بود در تهران کشت. تصویر (۲) را نشان می دهد.

تصویر شماره ۲- جمعی از رجال دوره
سلطنت فتحعلی شاه

به طوری که در تصویر مشاهده می شود کلیه اعضاء مجلس به ترمه ایران با شکل های مختلف می باشند که همگی از لحاظ قواره بلند جامه هستند. کلیه البسه نواردوزی و ملیله کاری شده هستند و به فرم های

تصویر شماره یک- فتحعلی شاه

فتحعلی شاه، پسر حسین قلی خان و برادرزاده آغا محمد خان قاجار و دومین پادشاه سلسله قاجاریه است. پیش از جلوس «باباخان» نام داشت و در سال ۱۲۱۱ که آغا محمدخان کشته شد، باباخان از فارس که در آنجا حکمران بود به تهران حرکت کرده و مخالفان را برانداخت. عموی خود علی قلی خان قاجار و نیز محمدخان زند پسر زکی خان را نابینا ساخت و

ترمه پارچه ای است که با شرایط خاصی تولید می شود که در تمام جهان این نوع تولید را از اختیارات و توان بشر دور می دیدند و می گفتند کار اشخاص ماوراء الطبیعه می باشد! در آن زمان یک دستگاه بافندگی که تولید آن ترمه بافی بود. چندین کارگر را به کار می گرفت که تعدادی از آنها نخ های تار را به صورت دسته بندی در دست های خود بالا و پایین می نمودند و حرکت ایجاد دهنه را عهده دار شده و باعث پیشرفت کار می شدند. در کنار این اشخاص که همگی در بالای دستگاه بافندگی قرار داشتند یک نفر نقشه خوان که نقشه بافت را حفظ بود حرکت دست های کارگران تأمین کننده ایجاد دهنه را یقین می نمود و در پشت ماتسین (دستگاه بافندگی) یک نفر عهده دار رد کردن ماکو (ماکو حامل نخ بود) و ایجاد دهنه به وسیله پا (برای نقشه زمینه پارچه) و عمل دقتین زدن تعیین و اعمال بافندگی انجام می شد. در طول یک روز کار به وسیله آن تعداد کارگر فقط حدود یک متر پارچه بافته می شد که بسیار کار مشکلی به نظر می رسید و فقط با دقت و مهارت انجام پذیر بود.

تصویر شماره ۵- میرزا فضل الله خان و کبل الملک

هم بود. نامبرده در سال ۱۳۳۱ قمری در سلک منشی‌های فتحعلی شاه درآمد به طوریکه ملاحظه می‌شود ترمه‌ای که فضل الله خان پوشیده از نوع ترمه‌های بزرگ نقش و بسیار از نظر طراحی شایان توجه است و تنظیم نقشه و کاربرد آن روی جبه بسیار با اهمیت بوده و طراحی دوخت لباس هم بسیار قابل توجه است که خیاط گل و بوته را نسبت به هم برش داده و دوخته است. تنظیم یقه جبه بسیار حساس و بسیار زیبا دوخته شده است.

تصویر شماره ۶- فرخ خان امین الملک

در تصویر شماره ۶ دو نمونه از یک شخصیت به نام فرخ خان کاشی ملقب به القاب امین الملک وزیر حضور، امین الدوله پسر میرزا مهدی است. نام او ابوطالب بوده و پس از اینکه از پیشخدمتان خاص شاه گردید؛ فتحعلی شاه نام او را فرخ می‌گذارد. مدتی به وی فرخ بیک خطاب می‌شد و پس از چندی که گذشت فرخ خان شد. فرخ خان و شاهرخ خان و آقا اسمعیل جدیدالاسلام در ابتدا از غلام بچگان

که لبه‌های عبا تکه‌دوزی و ملبله‌کاری شده است. شخص وسط تصویر از ترمه ساده به رنگ مشکی با لبه‌های نواری تکه‌دوزی شده و در تصویر شخص سوم (اعتضادالسلطنه)، در لبه‌های دستار به صورت زیبایی زنجیره‌های طلایی نصب شده است.

تصویر شماره ۴- میرزا عبدالوهاب خان معتمدالدوله نشاط اصفهانی

تصویر شماره ۴، میرزا عبدالوهاب خان معتمدالدوله نشاط اصفهانی شاعر معروف دوره فتحعلی شاه را نشان می‌دهد. وی بسیار مورد توجه شاه بوده و از مزایای وی استفاده‌های زیاد نموده است. در این تصویر لباس زیر و لباس رو از دو نوع طرح متفاوت از ترمه استفاده شده که جلوه و زیبایی لباس و جبه را چندین برابر افزوده است در لبه جبه پوست خز به کار رفته که تزئین لباس را دو چندان افزوده و جلوه داده است. فرم زیبایی دوخت لباس و هماهنگی چتر لباس زیر و رو یکی از شاهکارهای دوخت لباس در آن دوره می‌باشد. بیشترین شعرا جبه‌های خود را از پادشاهان به صورت هدیه یا تحفه دریافت می‌کردند که بسیار سنگین قیمت بوده و خودشان توانایی خرید چنین جامه‌هایی را نداشتند.

یکی دیگر از شاعران به نام فضل الله شیرازی متخلص به خاور از شعرا و منشیان زمان سلطنت فتحعلی شاه قاجار، مؤلف «تاریخ صاحب قرانیه یا ذوالقرنین»، شخصی بسیار باسواد، با معلومات و دارای خط خوبی

مختلف تزئین شده و بر روی لباس‌های خود، مدال‌ها و نشان‌های دولتی و پادشاهی نمایان می‌باشد. این اشخاص به وسیله لباس از هم پیشی می‌گرفتند و خود را جلوه می‌دارند تا مورد تکریم بقیه قرار بگیرند. نوع لباس بعضی ترمه ساده به رنگ مشکی و برخی با بته جقه و یا لوزی‌های ترمه‌ای به رنگ‌های الوان بافته می‌شد. در آن زمان افتخارات صنعت خیاطی و لباس دوزی قابل اهمیت است: لباس‌های فاخر تولید شده در ایران به کلیه کشورهای اروپایی و چین و مصر و هندوستان به صورت اجناس با اهمیت به وسیله تجار خرید و فروش می‌شد و یکی از منابع جذب ارز ایران مملکت و دولت‌ها بوده است؛ در بعضی اوقات نیز هدیه سلاطین ایرانی به بزرگان و سلاطین خارجه فرستاده می‌شد.

فتحعلی شاه، پادشاه عیاشی بود. بدبختی بزرگ این پادشاه اختلاف خانوادگی بود! هر کدام از فرزندان وی حکومت و فرمانروایی قسمتی از کشور را داشتند و برای خود حکومت مستقلی داشته و در موارد لزوم علاوه بر آن که هیچ‌گونه کمکی به پدر تاجدار خود و برادران مثل عباس میرزا نایب‌السلطنه نمی‌نمودند حتی از کارشکنی هم مضایقه نداشتند!

تصویر شماره ۳- از چپ به راست: محمدولی میرزا، کیومرث میرزا و علی میرزا اعتضادالسلطنه

پسر چهارم فتحعلی شاه به نام حاج محمدولی میرزا در سال ۱۲۰۳ هجری قمری زاده شد. وی حاکم سمنان شد و در سن ۱۱ سالگی به حکومت آن ولایت رفت. در تصویر زیبایی بته‌جقه‌های موزون باردیف‌های موازی از بالا تا پایین جبه روی بدن شاهزاده مشاهده می‌شود

در آن زمان اختراعات صنعت خیاطی و لباس دوزی قابل اهمیت است: لباس‌های فاخر تولید شده در ایران به کلیه کشورهای اروپایی و چین و مصر و هندوستان به صورت اجناس با اهمیت به وسیله تجار خرید و فروش می‌شد و یکی از منابع جذب ارز ایران مملکت و دولت‌ها بوده است؛ در بعضی اوقات نیز هدیه سلاطین ایرانی به بزرگان و سلاطین خارجه فرستاده می‌شد.

خاص فتحعلی‌شاه بوده و بعد پیشخدمت او شدند. یکی از کارهای این سه نفر پوشیدن لباس‌های زیبا برای جلب توجه درباریان بود. فرخ‌خان در سلطنت فتحعلی‌شاه و محمدشاه جزء عمله خلوت و پیشخدمت مخصوص بود و بسیار ترقی نمود. وی مشاغل مهمی از قبیل صندوقدار وجوه خاصه- مهر دار شاه- رئیس عملجات خلوت و... بوده است.

در تصویر شماره ۶ دو تصویر از یک شخصیت با ۲ نوع جبه طرف چپ ترمه بوته سرکج به‌صورت ریز و تکرار زیاد با سرشانه‌های بسیار ظریف و منظم و لبه یقه و جلو جبه هم از خز و تزئین لباس با نشانه‌های متداول آن زمان که ارزش شخص را به تجلی درآورده است و نشان همایونی که به زیر گلوی لباس و آستین‌های دوبله شده در زمان خود در روی لباس بسیار زیبا و هنری بوده است و طرف راست در تصویر از لباس پشمی ساده به‌وسیله تکه‌دوزی تزیین شده دیده می‌شود. از مقایسه دو تصویر می‌توان میزان و پیشرفت کار دوخت لباس در آن زمان و لبه‌های جلو باز لباس برداشت‌های خوبی نمود.

تعداد پسران فتحعلی‌شاه که همگی آن‌ها در مصدر

تصویر شماره ۷- سلطان احمد میرزا (عضدالدوله)

کار بودند، زیادند؛ برای نمونه سلطان احمد میرزا معروف به مچول میرزا و ملقب به عضدالدوله، پسر چهل و هشتم فتحعلی‌شاه قاجار و پدر سلطان عبدالمحمد میرزا سیف‌الدوله معروف به آقای داماد و شمس‌الدوله همسر ناصرالدین شاه و عبدالمجید میرزا عین‌الدوله و وجیه‌الله میرزا سپهسالار بود.

وی در جوانی بسیار زیبا و مادرش طاووس خانم ملقب به تاج‌الدوله اصفهانی زن چهل و دوم فتحعلی‌شاه بود. وی از زنان سوگلی و بسیار زیبایی فتحعلی‌شاه بوده و زندگی مجلل و مفصلی داشته است. عضدالدوله در ایام پیری تقریباً تمام اوقات خود را به مطالعه و تحریر می‌گذرانید و مطالب تاریخی و اشعار بسیار از حفظ بود؛ ضمناً مردی خوش صحبت و شوخ طبع بود. نامبرده مؤلف تاریخ عضدی در شرح زندگانی خصوصی فتحعلی‌شاه است. در تصویر شماره ۷، دو حالت سلطان احمد میرزا دیده می‌شود. لباس رسمی در طرف چپ مزین به نشان‌ها و حمایل ابریشمی و مدال زیرگلو و لبه‌دوزی به‌صورت ملیله کاری، لبه جبه و آستین‌های دو تکه و یقه برگردان که در آن زمان به تازگی مد شده بود و جلوه خاصی داشت. در تصویر طرف راست سرشانه‌های افتاده همراه با ترمه‌های بته جقه بزرگ شده و لبه دستار مزین به ملیله کاری و زیرپوش جلیقه مانند پشمی ساده دیده می‌شود.

تصویر شماره ۸- محمدخان قاجار- نایب خراسان

امیر قلیچ‌خان تیموری از خوانین و امراء بزرگ و

معتبر خراسان بوده که در دوره حیات خود، خدمات مهمی برای دولت متبوع خود انجام داده است. نامبرده از اعقاب امیر سید کلال بخارایی (متوفی ۷۷۲) قمری مرشد شیخ بهاء‌الدین نقشبند مروج سلسله نقشبندیه (متوفی ۷۹۱ قمری) می‌باشد. در سال ۱۲۳۱ قمری که خوانین خراسان برعلیه محمد ولی میرزا- والی خراسان- قیام کرده بودند؛ شاهزاده امیر قلیچ‌خان را به اتفاق محمدخان قاجار (نائب الحکومه) و عبدالکریم خان عرب بسطامی و جمعی دیگر به‌جنگ قوچه‌خان کرد و محاصره رادکان فرستاد و چون خوانین خراسان به نزد فتحعلی‌شاه از وی شفاعت کردند؛ شاه دستور داد که از محاصره رادکان دست بردارند و سپس قلیچ‌خان، حکومت تمام نواحی را عهده‌دار شد.

جامه زیبای محمدخان قاجار نایب خراسان که با امیر قلیچ‌خان هم زمان خراسان را حکومت می‌کردند از ترمه‌هایی است که نقش بته‌جقه به‌صورت مرکب بافته شده و حالت برجستگی در نقش به‌وجود آمده‌است درحالی که یقه لباس از خز و سر آستین‌ها هم از خز تزیین شده بود و نمای بسیار زیبایی به ترمه که در حالت قاب و زمینه یک‌دیگر را تقویت می‌نمایند، می‌دهد.

فتحعلی‌شاه کلیه کارهای مملکتی را میان پسران خود و یا دامادهایی که با دختران وی وصلت کرده بودند تقسیم نموده و ظلم کامل خود را به ترتیب به مردم انتقال داد!

تصویر شماره ۹- صاحب‌دیوان

بیشترین شعرا جبهه‌های خود را از پادشاهان به صورت هدیه یا تحفه دریافت می‌کردند که بسیار سنگین قیمت بوده و خودشان توانایی خرید چنین جامه‌هایی را نداشتند.

میرزا محمدعلی خان شیرازی متولد سال ۱۱۸۶ قمری پسر آقا محمداسماعیل استاد (به آقا محمد اسمعیل از این جهت استاد می‌گفتند که مدتی بزرگ‌تر اصناف شیراز و استاد یفی رئیس صنف بزازها بوده است) و برادرزاده میرزا ابوالحسن خان ایلچی بوده است و چون عمویش وزیر امور خارجه بود به این مناسبت در سال ۱۲۶۳ قمری سمت سفیر فوق العاده ایران در دربار فرانسه انتخاب و فرستاده شد و مدتی هم وزارت خارجه را انجام می‌داد.

در تصویر جبه زر و روی بسیار زیبا و ترمه بته جقه‌ای که به تن دارد از طرح‌های مرکب می‌باشد که نورهایی طولی در کنار بته‌جقه‌ها بافته شده و یکی از طرح‌های نوآوری شده آن زمان می‌باشد.

تصویر شماره ۱۲- جمعی از رجال دوره فتحعلی شاه

لبه عبا ابریشم‌دوزی شده و زیبایی عبا را دو چندان نموده است، حائل از نوار ابریشمی از شانه راست به طرف پهلوی چپ به صورت پهن تزئین پوشش را تکمیل کرده است.

بهمن میرزا ملقب به بهاءالدوله، پسر سی و هفتم فتحعلی شاه در سال ۱۲۵۲ به جای عباسقلی خان جوانشیر (معمت‌الدوله) حاکم کاشان شد و در سال ۱۲۵۴ هجری به جای خانلر میرزا (احتشام‌الدوله) پسر هفدهم عباس میرزا نشست.

عبدالله میرزا متخلص به دارا پسر یازدهم فتحعلی شاه قاجار در سال ۱۲۱۱ هجری قمری متولد و در سال ۱۲۲۴ در سن ۱۳ سالگی به حکومت زنجان منصوب شد.

میرزا محمدتقی علی‌آبادی که از منشیان خاص شاه بود در این سال ملقب به صاحب دیوان شده و به وزارت عبدالله میرزا اختصاص یافت و به زنجان روانه گردید. در سال ۱۲۳۷ قمری، فتحعلی شاه قصد تسخیر شهر زور را داشت به این جهت عبدالله میرزا حاکم خمسه (زنجان) را با سواران خمسه و پیادگان سمنانی و دامغانی و خوائین سمنان به سمت شهر زور فرستاد.

وی در ابتداء نائل به فتوحاتی شدند لکن بعد به واسطه بروز بیماری ویا در اردو که عده زیادی از لشکریان را کشت؛ نتیجه نهایی حاصل نشد و افراد اردو را مرخص نمود.

به طوریکه در تصویرشان مشاهده می‌شود جبه یا عبا دارا میرزا عبدالله از پشم ساده ولی به وسیله تکه‌دوزی‌های نوری شکل به روی لباس تزئین شده است، یقه این لباس در نوع خود بی نظیر و جدید بوده و آستین‌ها نیز با قطعات ابریشم کاری تزئین شده است. این نوع لباس برای اولین بار در تصویرها ظاهر شده است.

تصویر شماره ۱۱- میرزا محمدعلی خان شیرازی

میرزا فتح علی خان ملقب به صاحب دیوان و وزیر نظام پسر دوم حاجی میرزا علی اکبر قوام‌الملک و داماد فتح علیشاه (شوهر خرم بهار خانم احترام الدوله دختر چهل و چهارم فتحعلی شاه) و نوه حاجی ابراهیم خان اعتمادالدوله شیرازی وزیر آغا محمدخان قاجار و صدراعظم فتحعلی شاه بود. نامبرده در سال ۱۲۳۶ هجری در شیراز متولد و در سال ۱۳۴۱ هجری در سن ۷۸ سالگی درگذشت و در مشهد به خاک سپرده شد.

میرزا فتح علی خان در واقع به جهت تقویت کارهای پدرش - حاجی قوام‌الملک - در تهران توقف داشت. در سن ۲۰ سالگی از شیراز به تهران آمد و در دفتر استیفا (وزارت دارائی) وارد خدمت شد و چندی نگذشت که مستوفی (حسابدار) چند شهر از قبیل همدان، قزوین و ... گردید. پس از آن مدتی حاکم بلوک خوار و ورامین و رئیس ایلات مقیم آن سامان شد و در سال ۱۲۷۴ قمری به لقب صاحب دیوان ملقب شد.

جبه مشاهده شده در تصویر نوعی ترمه است که با شکل‌های مختلف و مرکب بافته شده؛ به طوری که نوع آن نوظهور و بسیار زیبا و با ترمه‌های بته‌جقه تفاوت بسیار دارد. جبه با لبه یقه‌های ابریشم‌دوزی شده تزئین شده و به صورت زیبایی در روی لبه‌ها حالت برجسته و شفاف را پیدا کرده است.

تصویر شماره ۱۰- عبدالله میرزا دارا